



**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wpływ wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej na wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony UE

Author: Tomasz Kubin

Citation style: Kubin Tomasz. (2018). Wpływ wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej na wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony UE. "Przegląd Europejski" (nr 1 (2018), s. 103-122).



Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.



UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH



Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wpływ wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej na wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony UE

Tomasz Kubin, *Uniwersytet Śląski w Katowicach*

ORCID ID: 0000-0002-0984-8089

Streszczenie

Wyjście Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej (tzw. Brexit) to jedno z najważniejszych wydarzeń w procesie integracji europejskiej. Wiąże się z wieloma doniosłymi konsekwencjami – zarówno dla UE, jak i dla samej Wielkiej Brytanii. Brexit m.in. wpłynie na bezpieczeństwo i Zjednoczonego Królestwa, i UE. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie badawcze: jak wyjście Wielkiej Brytanii z UE wpłynie na wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony UE? Aby odpowiedzieć na tak postawione pytanie, dokonana zostanie identyfikacja czynników, które są najistotniejsze z punktu widzenia znaczenia Zjednoczonego Królestwa dla polityki bezpieczeństwa i obrony UE. Pozwoli to pokazać, jak zmieni się potencjał UE w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony, gdy Wielka Brytania znajdzie się poza tą organizacją. Najważniejsze wnioski zawarto w podsumowaniu.

Słowa kluczowe: Brexit, wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony, Zjednoczone Królestwo, Wielka Brytania, Unia Europejska

The importance of the exit of the United Kingdom from the European Union for the EU Common Security and Defence Policy

Abstract

The exit of the United Kingdom from the European Union (so-called Brexit) is one of the most important events in the process of European integration. It has a lot of extremely remarkable implications – both for the EU and for the United Kingdom. Among other, Brexit will affect the security of the United Kingdom and the EU. The aim of the study is to answer the research question: how will Britain's exit from the EU influence the EU common security and defence policy? In order to answer this question, the factors that are most relevant to the United Kingdom's significance for the EU's security and defence policy will be identified. This will show how the EU's potential of the security and defence policy will change, when the UK leaves this organisation. The most important conclusions are included in the summary.

Key words: Brexit, Common Security and Defence Policy, United Kingdom, Great Britain, European Union

W trakcie kampanii przed wyborami do Izby Gmin w 2015 roku ówczesny premier Zjednoczonego Królestwa David Cameron zapowiedział referendum dotyczące dalszego członkostwa tego państwa w „zreformowanej” Unii Europejskiej (UE). Ostatecznie reformy te dotyczyły nie UE jako całości, ale warunków funkcjonowania w tej organizacji Zjednoczonego Królestwa i zostały zawarte w porozumieniu przyjętym podczas Rady Europejskiej w dn. 18–19 lutego 2016 roku (Rada Europejska 2016). W referendum przeprowadzonym 23 czerwca 2016 roku większość obywateli Wielkiej Brytanii opowiedziała się za wystąpieniem tego państwa z UE. W rezultacie, 29 marca 2017 roku brytyjska premier Theresa May złożyła Radzie Europejskiej notyfikację o zamiarze wyjścia Zjednoczonego Królestwa z UE w trybie art. 50 TUE (European Commission 2017). Oznacza to, że w ciągu dwóch lat od tego dnia Wielka Brytania najprawdopodobniej opuści UE¹ (zgodnie z art. 50 TUE, okres ten może być przedłużony za porozumieniem obu stron).

Wyjście Zjednoczonego Królestwa z UE (tzw. Brexit) wiąże się z wieloma niezwykle istotnymi konsekwencjami. Między innymi pokazuje, że proces integracji i członkostwo w UE są odwracalne. Oznacza konieczność wypracowania rozwiązań dotyczących warunków wyjścia Wielkiej Brytanii z UE w odniesieniu do unijnego budżetu i zobowiązań finansowych stron, swobody przepływu osób, towarów, usług i kapitału, funkcjonowania instytucji UE oraz przyszłych relacji politycznych i gospodarczych tych dwóch podmiotów. Może mieć także duże konsekwencje dla polityki wewnętrznej i relacji wewnętrznych Zjednoczonego Królestwa – w referendum większość głosujących w Szkocji, Irlandii Północnej i Gibraltarze opowiedziała się za pozostaniem w UE. Właśnie te zagadnienia przede wszystkim są przedmiotem negocjacji UE – Wielka Brytania, dyskusji publicznej i zainteresowania mediów.

Brexit niesie istotne konsekwencje w obszarze bezpieczeństwa Zjednoczonego Królestwa oraz Unii Europejskiej. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie badawcze: jak wyjście Zjednoczonego Królestwa z UE wpłynie na wspólną politykę bezpieczeństwa i obrony (WPBiO) UE, stanowiącej, zgodnie z art. 42.1 TUE, integralną część wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB) UE? Aby odpowiedzieć na tak postawione pytanie, dokonana zostanie identyfikacja czynników,

¹ Pozostanie Zjednoczonego Królestwa w UE jest możliwe z powodu wydarzeń politycznych w tym państwie np. przeprowadzenia i odrzucenia w referendum warunków wyjścia z UE zawartych w traktacie o wyjściu (analogicznie jak ma to miejsce w przypadku referendum akcesyjnych, dotyczących warunków przystąpienia państwa do UE zawartych w traktacie akcesyjnym) albo zmiany w nastawieniu opinii publicznej w Wielkiej Brytanii i dojścia do władzy partii opowiadającej się za pozostaniem tego państwa w UE.

które są najistotniejsze z punktu widzenia znaczenia Wielkiej Brytanii w polityce bezpieczeństwa i obrony UE. Pozwoli to pokazać, jak zmieni się potencjał Unii w dziedzinie polityki bezpieczeństwa i obrony po wyjściu Zjednoczonego Królestwa z UE. Czynniki pokazujące znaczenie Wielkiej Brytanii w UE w obszarze bezpieczeństwa i obrony zaprezentowane zostaną w drugiej części opracowania. Najważniejsze wnioski zawarto w podsumowaniu.

Aby zrealizować cel badawczy wykorzystano dokumenty rządu Zjednoczonego Królestwa (przede wszystkim Ministerstwa Obrony) oraz publikacje instytucji zajmujących się bezpieczeństwem i obronnością w wymiarze międzynarodowym, które zawierają dane statystyczne, pozwalające na pokazanie potencjału militarnego Wielkiej Brytanii. Inne materiały stanowiące podstawę przygotowania tekstu to akty prawne i dokumenty UE, umowy międzynarodowe oraz literatura przedmiotu, która została poddana analizie i syntezie.

Potencjał militarny i znaczenie Zjednoczonego Królestwa w polityce bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej

Ze względu na okoliczności towarzyszące procesowi przystępowania Zjednoczonego Królestwa do Wspólnot Europejskich, liczbę, charakter i znaczenie wyłączeń tego państwa ze wspólnych polityk UE (WE) oraz, w końcu, wspomnianą decyzję o wyjściu z UE, stosunki Wielkiej Brytanii z Unią (Wspólnotami) można uznać za najbardziej wyjątkowe wśród wszystkich państw członkowskich. Około dwóch dekad temu Leszek Jesień napisał, że „stosunki Wielkiej Brytanii z Europą można w pewnym sensie opisać jako serię nieporozumień, by nie powiedzieć swoistą komedię pomyłek” (Jesień 1998: s. 175). Z kolei Franciszek Gołembski o polityce Zjednoczonego Królestwa wobec integracji europejskiej napisał, że posiada „zdecydowanie specyficzne zabarwienie” (Gołembski 1998: s. 198). W szerszym kontekście, na poziomie tożsamości narodowej, nie udało się Brytyjczykom wypracować konsensusu co do idei prawdziwego zaangażowania i odgrywania wiodącej roli Zjednoczonego Królestwa w UE (Bevir et al. 2015: s. 2).

Decyzja o wyjściu Wielkiej Brytanii z UE stanowi swoiste dopełnienie i potwierdzenie zasadności tego rodzaju generalnych opinii. Tym istotniejsze wydaje się dokonanie próby oceny tego, co państwo to wnosi do polityki bezpieczeństwa i obrony UE.

Zgodnie z art. 23.1 Karty Narodów Zjednoczonych (KNZ), Zjednoczone Królestwo jest jednym z pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ, na której (art. 24.1 KNZ)

spoczywa „główna odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”. Zgodnie z art. 27.3 KNZ (po zmianie z 1963 roku, która weszła w życie dwa lata później), decyzje Rady Bezpieczeństwa we wszystkich innych sprawach niż proceduralne zapadają „większością głosów dziewięciu członków, włączając w to głosy wszystkich stałych członków” – z wyjątkiem sytuacji, gdy członek RB ONZ jest stroną w sporze – wtedy wstrzymuje się on w głosowaniu (Karta Narodów Zjednoczonych 1945).

Wyjście Zjednoczonego Królestwa z UE oznacza zatem, że Unia traci jedno z dwóch – obok Francji – swoich państw członkowskich mających stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Skład Rady Bezpieczeństwa ONZ jest oczywiście konsekwencją politycznych realiów jakie istniały pod koniec II wojny światowej. W związku z tym, że od tego czasu sytuacja międzynarodowa – zarówno w wymiarze globalnym, jak i regionalnym (europejskim) – uległa wyraźnej zmianie, od wielu lat toczy się dyskusja dotycząca reformy ONZ, w tym m.in. składu Rady Bezpieczeństwa. Jednym z jej wątków jest rozszerzenie grupy stałych członków RB o nowe państwa, a potencjalnym kandydatem są m.in. Niemcy. Gdyby do takiej reformy doszło, UE ponownie miałaby w swoim gronie dwa państwa – stałych członków RB ONZ. Jednak taka reforma oznaczałaby relatywny spadek znaczenia obecnych stałych członków tego gremium i chociażby tylko z tego powodu szanse jej wprowadzenia są niewielkie.

Wyjście Wielkiej Brytanii z UE w naturalny sposób wpłynie na potencjał militarny UE. Warto zacząć od tego, że Zjednoczone Królestwo jest jednym z dwóch – obok Francji – państw UE posiadających broń atomową. Od roku 1992 tego rodzaju uzbrojenie jest umieszczone na czterech łodziach podwodnych klasy *vanguard*, wyposażonych w rakiety typu *trident* z głowicami atomowymi (Ministry of Defence 2016a). Od 1969 roku zawsze przynajmniej jedna z tych łodzi stale patroluje morza (Ministry of Defence 2016b). Okręty te będą wycofywane ze służby po 2030 roku, a obecnie Zjednoczone Królestwo podjęło program odnowienia swojego potencjału odstraszania nuklearnego (HM Government 2015: s. 34, 11) i zastąpienia wspomnianych łodzi nowymi, których klasa została określona jako *dreadnought*.

W 2017 roku siły zbrojne Zjednoczonego Królestwa liczyły ogółem 138 840 osób, w tym: siły lądowe – 78 410, lotnictwo – 30 850, marynarka wojenna – 29 580 żołnierzy oraz 56 680 cywilów. Poza krajem stacjonowało 9300 osób, które były rozlokowane na wszystkich, poza Antarktydą, kontynentach (Ministry of Defence 2017a).

W 2016 roku, wg obliczeń International Institute for Strategic Studies, wydatki Unii Europejskiej na obronę wyniosły: 228 099 mln USD, w tym wydatki Wielkiej

Brytanii: 52 498 mln USD, co stanowiło ok. 23 proc. wydatków całej UE. Natomiast z obliczeń Stockholm International Peace Research Institute wynika, że UE w 2016 roku wydała na obronę 246 341 mln USD, w tym Zjednoczone Królestwo – 48 253 mln USD, co stanowiło ok. 19,6 proc. (European Union Institute for Security Studies 2017: s. 96).

Wypośażenie sił zbrojnych Wielkiej Brytanii, według danych Ministerstwa Obrony tego państwa, przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wypośażenie sił zbrojnych Wielkiej Brytanii (stan na 01.04.2017 r.)

Uzbrojenie	Liczba
Sily lądowe:	
– transportery uzbrojone	1763
– transportery opancerzone	1907
– uzbrojone pojazdy bojowe	428
Sily morskie:	
– łodzie podwodne o napędzie atomowym	11
w tym: wyposażone w rakiety z głowicami atomowymi	4
uzbrojone konwencjonalnie	7
– okręty	73
w tym: okręty patrolowe	22
okręty zwalczające miny	15
fregaty	13
niszczyciele	6
okręty badawcze	4
platformy lądowania dla śmigłowców	3
okręt badawczy/łodołamacz	1
Sily powietrzne:	
– samoloty	714
– śmigłowce	353
– bezzałogowe systemy lotnicze	281

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Ministry of Defence 2017b)

Warto dodać, że w 2018 roku do służby w siłach morskich mają wejść dwa lotniskowce klasy *Queen Elizabeth*, będące największymi okrętami wojennymi jakie kiedykolwiek zostały zbudowane dla marynarki wojennej Wielkiej Brytanii (HM Government 2015: s. 30).

Syntetycznie, siła militarna (oceniana przy uwzględnieniu ponad 50 różnych czynników ujętych w kilku grupach, takich jak: potencjał ludzki, sprzęt wojskowy, surowce naturalne, logistyka, zasoby finansowe, uwarunkowania geograficzne) Zjednoczonego Królestwa w 2017 roku oceniana była przez portal Global Firepower jako szósta na świecie – za USA, Rosją, Chinami, Indiami i Francją (*Global Fire Power WWW*).

Zjednoczone Królestwo, wraz z Francją, były dwoma państwami, które zdecydowanie dominowały w dyskusjach i działaniach dotyczących tożsamości UE w dziedzinie bezpieczeństwa. Przełom w polityce Wielkiej Brytanii w tej sprawie nastąpił pod koniec lat 90. XX wieku. „Wyciągając wnioski z niezdolności do działań wojskowych Europy Zachodniej na Bałkanach, [...], nowy rząd brytyjski Partii Pracy już od wiosny 1998 roku rozważał odejście od uprawianej przez kilka dekad polityki opozycji wobec budowy obrony europejskiej” (Zięba 2007: s. 83). Kluczowe znaczenie w tym kontekście przypisywane jest spotkaniu premiera Zjednoczonego Królestwa Tony’ego Blaira i prezydenta Francji Jacques’a Chiraca w Saint Malo w dn. 3–4 grudnia 1998 roku i przyjętej na nim deklaracji (Joint Declaration 1998). Obaj przywódcy zgodzili się, że istnieje potrzeba budowy autonomicznych zdolności UE do działań, wspartych wiarygodnymi siłami militarnymi, które mogą być wykorzystane podczas kryzysów międzynarodowych, w których NATO jako całość nie uczestniczy.

Spotkanie Blaira i Chiraca w Saint Malo określane jest jako historyczne (Hoffmann 2000: s. 193) i jako „przekroczenie Rubikonu” (Howorth 2005: s. 185), a przyjęta deklaracja może być pod wieloma względami interpretowana jako „mała rewolucja” w procesie budowy potencjału obronnego UE (Jeppsson et al. 2006: s. 70). Jeśli chodzi o Zjednoczone Królestwo, to zmiana stanowiska dotyczącego polityki bezpieczeństwa i obrony UE była dla jej rozwoju „zasadniczym, nowym impulsem” (Zięba 2004: s. 195). Deklaracja z Saint Malo „powinna być odczytywana jako punkt zwrotny w podejściu Londynu do Europy i ustępstw Francji na rzecz znaczenia współpracy transatlantyckiej” (European Union Institute for Security Studies 2004: s. 47). Istota treści deklaracji z Saint Malo na forum całej UE została potwierdzona na szczycie Rady Europejskiej w Kolonii w czerwcu 1999 roku (European Council 1999a).

Jednym z istotniejszych etapów w procesie rozwoju potencjału wojskowego UE i wy-miernym efektem impulsu nadanego polityce bezpieczeństwa i obrony UE w Saint Malo

było utworzenie tzw. grup bojowych UE. Zjednoczone Królestwo było – wraz z Francją – pomysłodawcą oraz „motorem napędowym” tego przedsięwzięcia (Słomczyńska 2008: s. 208). Idea utworzenia grup bojowych UE została oficjalnie sformułowana podczas szczytu Rady Europejskiej w Helsinkach w 1999 roku (European Council 1999b). Są to liczące ok. 1500 żołnierzy związki bojowe o charakterze sił szybkiego reagowania UE, które mogą być użyte do samodzielnych operacji lub w początkowej fazie większych operacji. Mają one być gotowe do użycia w ciągu 5–10 dni i być zdolne do działań przez przynajmniej 30 dni z możliwością wydłużenia do 120 dni. Wartymi odnotowania w kontekście procesu tworzenia grup bojowych UE i zaangażowania w ten proces Wielkiej Brytanii były dwa szczyty francusko-brytyjskie. Pierwszy odbył się 4 lutego 2003 roku w Le Touquet, podczas którego przyjęto deklarację o wzmocnieniu europejskiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony (Declaration on Strengthening European Cooperation in Security and Defence 2003). Drugi miał miejsce w Londynie 24 listopada 2003 roku, gdzie również przyjęto stosowną deklarację (Franco-British Summit 2003).

Grupy bojowe formalnie zostały utworzone w 2004 roku, natomiast zdolności operacyjne posiadają od 2007 roku. Niemniej jednak do tej pory nie zostały one wykorzystane. Funkcjonują grupy bojowe narodowe oraz wielonarodowe, a Zjednoczone Królestwo jest zaangażowane w tworzenie obydwu rodzajów tych grup.

Współpraca Wielkiej Brytanii i Francji na forum UE przy rozwoju WPBiO zaowocowała także zawarciem przez te państwa 2 listopada 2010 roku dwustronnej umowy dotyczącej współdziałania w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony (Lancaster House Agreement 2010)². Traktat wszedł w życie 1 lipca 2011 roku.

Wyjście z UE Zjednoczonego Królestwa – największej obok Francji potęgi militarnej w Unii – poważnie osłabi potencjał militarny, polityczny i organizacyjny grup bojowych Unii Europejskiej. Należy jednak zauważyć, że Wielka Brytania nawet będąc poza strukturami UE może uczestniczyć w tym przedsięwzięciu – tak, jak ma to miejsce w przypadku Turcji i Norwegii (członków NATO) oraz Ukrainy, Serbii i Macedonii, które nie należąc do UE, zaangażowały się w projekt grup bojowych UE. Zakres i warunki potencjalnego udziału Brytyjczyków w grupach bojowych UE po opuszczeniu przez nich Unii będą przedmiotem negocjacji.

Inną kwestią związaną z wyjściem Wielkiej Brytanii z Unii dotyczącą WPBiO UE jest udział brytyjskiego personelu w misjach wojskowych podejmowanych przez UE.

² Tego samego dnia oba państwa podpisały także traktat dotyczący współpracy w zakresie technologii nuklearnej (Lancaster House Agreement 2010b).

W 2017 roku UE nie prowadziła dużych (tzn. w które zaangażowana byłaby znaczna liczba żołnierzy i sprzętu z państw UE) misji wojskowych w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Realizowano trzy wojskowe misje szkoleniowe – w Somalii (EUTM Somalia, 178 osób z UE), Mali (EUTM Mali, 573 osób z UE) i Republice Środkowoafrykańskiej (EUTM RCA, 146 osób z UE) oraz misję *Althea* w Bośni i Hercegowinie (EUFOR Althea, 543 osób z UE). Misje o charakterze wojskowym to także dwie misje morskie: mająca na celu walkę z piractwem *Atalanta* w Zatoce Adeńskiej (EUNAVFOR Somalia, 283 osób z UE) oraz *Sophia* w południowej części Morza Śródziemnego (EUNAVFOR MED, 1671 osób z UE) mająca na celu walkę z przemytnikami ludzi operującymi z Libii (European Union Institute for Security Studies 2017: s. 20).³

Oprócz tego, UE prowadzi kilka relatywnie niewielkich misji cywilnych. Największa, w którą zaangażowane jest 765 osób będących obywatelami państw UE, to misja EULEX w Kosowie. Inne, jeszcze mniejsze z punktu widzenia udziału ludzi i zasobów UE, to misje na Ukrainie (EUAM Ukraine), w Gruzji (EUMM Georgia), misja EUBAM Rafah, EUPOLCOPPS Terytoria Palestyńskie, misja EUCAP Nestor Somalia, misja EUCAP Sahel Niger, misja EUBAM Libya, misja EUCAP Sahel Mali oraz ustanowiona w październiku 2017 roku misja EUAM Irak (European Union Institute for Security Studies 2017: s. 20, *European Union External Action* WWW).

W ramach misji UE, w 2017 roku Zjednoczone Królestwo było zaangażowane w misje *Sophia*, *Althea* oraz w ramach sił morskich UE (EU Naval Force, EUNAVFOR) operacji *Atalanta*. Brytyjski personel był zaangażowany także w misje szkoleniowe UE w Somalii i w Mali.

Istotną kwestią z punktu widzenia misji UE organizowanych w ramach WPBiO jest ich finansowanie. Zgodnie z TUE, wydatki administracyjne ponoszone przez instytucje UE w związku z WPZIB (której WPBiO jest częścią) pokrywane są z budżetu UE (art. 41.1 TUE). To samo dotyczy wydatków operacyjnych, jednak „z wyjątkiem wydatków przypadających na operacje mające wpływ na kwestie wojskowe i polityczno-obronne oraz przypadków, gdy Rada, stanowiąc jednomyślnie, postanowi inaczej”. W przypadkach, w których wydatki nie są pokrywane z budżetu UE, ponoszone są przez państwa członkowskie UE zasadniczo według kryterium PKB, chyba że Rada, stanowiąc jednomyślnie, postanowi inaczej (art. 41.2 TUE).

Szczegółowe procedury dotyczące zasad finansowania operacji UE mających wpływ na kwestie wojskowe lub obronne przyjęła Rada w 2004 roku (Council Deci-

³ Dane o liczbie personelu z państw UE – stan na grudzień 2016.

sion 2004/197/CFSP). Decyzja ta była następnie kilkakrotnie zmieniana, a jej ostatnia wersja przyjęta została w 2015 roku (Decyzja Rady (WPZiB) 2015/528). Zgodnie z nią, „środki na płatności przewidziane na pokrycie wspólnych kosztów poniesionych w trakcie przygotowywania operacji lub w ich następstwie, [...] są finansowane z wkładów uczestniczących państw członkowskich” (art. 24.1). Kryterium podziału kosztów jest produkt narodowy brutto danego państwa (art. 24.4).

Przedstawione postanowienia zawarte w TUE i ww. decyzji Rady oznaczają, że (oczywiście przy założeniu, że wszystkie inne okoliczności nie ulegną zmianie) wyjście Zjednoczonego Królestwa z UE wiązać się będzie również z ograniczeniem możliwości finansowania działań UE w ramach WPZiB, w tym także WPBiO. Budżet UE po Brexicie siłą rzeczy będzie mniejszy, a gdy Wielka Brytania znajdzie się poza UE, to nie będzie finansować działań podejmowanych w ramach WPBiO. Możliwymi rozwiązaniami mającymi pozwolić na to, aby WPBiO UE nie ucierpiała wskutek wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii w wymiarze finansowym, jest np. powiększenie budżetu UE i/lub zwiększenie puli przeznaczonej na realizację WPZiB kosztem innych wydatków. Możliwe jest także, że Wielka Brytania będzie chciała angażować się w przynajmniej niektóre operacje UE realizowane w ramach WPBiO będąc już poza Unią, co zredukowałoby negatywne konsekwencje Brexitu w tej sferze zarówno w wymiarze ściśle militarnym (sprzęt i ludzie), jak i finansowym.

Zjednoczone Królestwo jest też aktywne na polu współpracy z państwami UE w zakresie ćwiczeń wojskowych – tylko w 2016 roku Brytyjskie wojska brały udział w 26 ćwiczeniach (European Union Institute for Security Studies 2017: s. 123–125).

Zjednoczone Królestwo poza UE oznacza także osłabienie innych struktur funkcjonujących w ramach WPBiO UE, jak np. Europejska Agencja Obrony (Decyzja Rady (WPZiB) 2015/1835), Komitet Polityczny i Bezpieczeństwa, Komitet Wojskowy.

Otwartą kwestią pozostaje np. przyszłość uczestnictwa Wielkiej Brytanii w Organizacji ds. Współpracy w zakresie Uzbrojenia (*Organisation for Joint Armament Cooperation*) – utworzonej w 1996 roku przez Francję, Niemcy, Włochy i Zjednoczone Królestwo (obecnie należą do niej Belgia i Hiszpania, a Holandia, Turcja, Polska, Szwecja, Finlandia, Litwa i Luksemburg uczestniczą w programach tej organizacji nie mając statusu państwa członkowskiego) organizacji międzynarodowej mającej na celu współpracę przy realizacji programów zbrojeniowych.

Finalizacja realizacji idei grup bojowych UE przypadła na okres, w którym doszło do znamienego wydarzenia, jakim był rozłam w podejściu państw UE do decyzji USA

o ataku na Irak wiosną 2003 roku. Wielka Brytania zdecydowanie poparła politykę Stanów Zjednoczonych i zdecydowała się stanąć „ramię w ramię z USA na dobre i na złe” (Terriff 2006: s. 46), podczas gdy m.in. Francja i Niemcy zajęły stanowisko przeciwnie (Salmon 2006: s. 68–70). To wydarzenie powoduje, że należy zwrócić uwagę na to, jakie jest znaczenie WPBiO w strategii bezpieczeństwa Zjednoczonego Królestwa.

Jak powszechnie wskazuje się w literaturze przedmiotu, dla Wielkiej Brytanii od początku rozwoju polityki bezpieczeństwa i obrony UE najważniejszą organizacją zapewniającą bezpieczeństwo było NATO, a potencjał UE był postrzegany przede wszystkim jako część „wspólnych transatlantyckich przedsięwzięć dla osiągnięcia wspólnych celów” (Herolf 2006: s. 40). Wraz z NATO, szczególnie istotnym partnerem w polityce bezpieczeństwa Zjednoczonego Królestwa są Stany Zjednoczone, z którymi państwo to ma „specjalne relacje” (Lindley-French 2006: s. 120–121). Innym bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na politykę bezpieczeństwa Zjednoczonego Królestwa jest suwerenność – „idea, że tożsamość Wielkiej Brytanii w zakresie bezpieczeństwa i obrony mogłaby być poddana szerszej tożsamości europejskiej jest, dla większości Brytyjczyków, kłätwą” (Lindley-French 2006: s. 121). Europejska polityka bezpieczeństwa i obrony jest postrzegana przez Zjednoczone Królestwo jako „ograniczony, chociaż pożyteczny instrument dopełniający NATO w zarządzaniu kryzysami” (Lindley-French 2006: s. 124).

W najnowszej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Wielkiej Brytanii z 2015 roku stwierdzono wprost, że „specjalne relacje” tego państwa z USA „pozostają podstawowymi dla bezpieczeństwa narodowego”. Dalej podkreślono, iż sojusz ten jest wzmacniany przez NATO oraz partnerstwo „pięciorga oczu” czyli ścisłą współpracę wywiadowczą Zjednoczonego Królestwa z USA, Kanadą, Australią i Nową Zelandią. W następnej kolejności wymieniono relacje z państwami europejskimi, mianowicie z Francją i Niemcami jako instrument wzmacniania bezpieczeństwa. Na końcu napisano o „bliskich relacjach ze wszystkimi państwami członkowskimi UE i sojusznikami na świecie, jak Japonia” (HM Government 2015: s. 14). NATO zostało nazwane „sercem polityki bezpieczeństwa Zjednoczonego Królestwa” (HM Government 2015: s. 50). Wymieniono także kilka przedsięwzięć z zakresu współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony podejmowanych w ramach tej organizacji. Unia Europejska jest wymieniona w dalszej kolejności – po NATO, sojuszu z USA i po współpracy dwustronnej z państwami europejskimi. O UE mówi się, że jej zdolności obronne „mogą być komplementarne do NATO” (HM Government 2015: s. 53). W dokumencie nie pada nazwa WPZiB czy grupy bojowe UE, a europejska polityka bezpieczeństwa

i obrony tylko raz – w kontekście wymienionych kilku misji UE, które uznano za sukces WPBiO. Stwierdzono też, że Zjednoczone Królestwo „odgrywało w nich wiodącą rolę, zapewniając, że działania UE wspierają priorytety Zjednoczonego Królestwa” (HM Government 2015: s. 53). Nie ma natomiast mowy o rozwoju WPBiO czy o zaangażowaniu w tym przedsięwzięciu Wielkiej Brytanii.

Zjednoczone Królestwo jest państwem relatywnie bardzo aktywnym militarnie w świecie. W 2017 roku siły zbrojne tego państwa były zaangażowane w ponad 20 operacji poza granicami swojego kraju. Najważniejsze operacje wojskowe, w których uczestniczył w ubiegłym roku personel Wielkiej Brytanii, przedstawiono w tabeli 2. Oprócz wymienionych w tabeli 2, siły zbrojne Zjednoczonego Królestwa w 2017 roku brały udział w różnych formach działań m.in. w Pakistanie, Mali, Libii, regionie Bliższego i Środkowego Wschodu. W 80 państwach Wielka Brytania miała swoich attaché wojskowych (Ministry of Defence 2017a).

Tabela 2. Najważniejsze operacje zagraniczne sił zbrojnych Zjednoczonego Królestwa w 2017 roku

Rodzaj misji	Państwo/region	Liczba zaangażowanych żołnierzy/ szczegóły operacji
Zwalczanie ekstremizmu/ agresji państwa	Irak, Syria	1350 osób zaangażowanych w walkę z ISIS
	Nigeria	300 osób szkolących siły zbrojne Nigerii walczące z organizacją Boko Haram
	Ukraina	100 osób szkolących siły zbrojne Ukrainy
Misje NATO	Afganistan	Ok. 600 osób
	Estonia	Ok. 800 osób w ramach misji NATO Wzmocniona Wysunięta Obecność
	Polska	Ok. 150 osób w ramach misji NATO Wzmocniona Wysunięta Obecność
	Rumunia	Ok. 150 osób w ramach misji NATO wzmocnionej ochrony przestrzeni powietrznej
	Region Morza Śródziemnego	660 osób w ramach morskiej grupy zadaniowej NATO ochraniającej obiekty NATO w regionie

Operacje humanitarne/ utrzymywania pokoju	Południowy region Morza Śródziemnego	Ok. 80 osób wspierających operację UE zwalczającą nielegalny przemyt ludzi
	Somalia	Zobowiązanie do rozlokowania do 100 osób w celu wsparcia misji ONZ i UE
	Sudan Południowy	Ok. 350 osób wspierających misję ONZ
	Cypr	Ok. 250 osób wspierających misję ONZ
	Karaiby	160 osób zwalczających przemyt narkotyków, świadczących pomoc humanitarną i wspierających terytoria zamorskie Wielkiej Brytanii

Źródło: Ministry of Defence 2017c: s. 8.

Zjednoczone Królestwo jest także bardzo ważnym państwem pod względem produkcji sprzętu wojskowego. Wśród największych firm zbrojeniowych na świecie (pod względem wartości sprzedaży) kilka istotnych podmiotów to przedsiębiorstwa brytyjskie (tabela 3).

Tabela 3. Największe brytyjskie firmy zbrojeniowe (dane za rok 2016)

Miejsce w świecie (pod względem wartości sprzedaży uzbrojenia)	Nazwa	Wartość sprzedaży uzbrojenia (mln USD)	Całkowita wartość sprzedaży (mln USD)	Całkowite zatrudnienie
4	BAE Systems	22 790	24 008	83 000
16	Rolls-Royce	4450	18 601	49 900
28	Babcock International Group	2950	6136	35 000
57	Cobham	1550	2623	10 690
58	Serco	1500	4713	47 000
68	GKN	1210	11 906	58 000
80	Meggitt	940	2688	11 210
97	Ultra Electronics	720	1061	4000

Źródło: Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>.

Według danych Ministerstwa Obrony Zjednoczonego Królestwa, w latach 2007–2016 państwo to było drugim (po USA) największym eksporterem sprzętu i usług wojskowych na świecie, a wartość jej sprzedaży osiągnęła 120 mld USD (Ministry of Defence 2017c: s. 14). Dane dotyczące eksportu świadczą o konkurencyjności przemysłu – w tym przypadku zbrojeniowego – Wielkiej Brytanii, tzn. o jego wysokiej jakości, nowoczesności i wysokim zaawansowaniu technologicznym.

Podsumowanie i wnioski

Wyjście Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej nie zmieni sytuacji geopolitycznej w Europie i na obszarze traktatowym NATO, czyli w regionie Północnego Atlantyku. Nie będzie bezpośrednio oznaczać pojawienia się nowych zagrożeń ani nie będzie stanowić rozwiązania problemów, wyzwań czy zagrożeń już istniejących. Biorąc pod uwagę fakt, że Wielka Brytania jest, obok Francji, największą potęgą militarną w UE, Brexit bez wątpienia osłabi unijny potencjał militarny. Nie trzymając się sztywno jednego podejścia do przedsięwzięć integracyjnych w Unii, ale zajmując pragmatyczne, uwzględniające każdorazowo interesy narodowe stanowisko wobec konkretnych projektów, od końca lat 90. XX wieku Zjednoczone Królestwo przez kilka lat było, wraz z Francją, głównym promotorem rozwoju polityki bezpieczeństwa i obrony UE. Brexit negatywnie wpłynie także na potencjał polityczny i gospodarczy Unii (Zjednoczone Królestwo jest drugą, po RFN, gospodarką w UE), co bezpośrednio wpływa na zdolności militarne danego podmiotu. Francja, która po opuszczeniu UE przez Wielką Brytanię będzie zdecydowanie największą potęgą militarną w Unii Europejskiej i która jest głównym promotorem rozwoju tożsamości UE w zakresie bezpieczeństwa i obrony, zapewne będzie dążyła do zacieśnienia współpracy także w tej dziedzinie z Niemcami. Pytanie, czy państwo niemieckie będzie chciało wypełnić swoistą „lukę” po Zjednoczonym Królestwie w rozwoju WPBiO? Biorąc pod uwagę potencjał gospodarczy i technologiczny, Niemcy na pewno byłyby w stanie to zrobić. Decydująca będzie wola polityczna. Gdyby zdecydowały się na to, aby mocniej zaangażować się w rozwój WPBiO UE, oznaczałoby to jeszcze większy wzrost znaczenia Niemiec, tym razem także w sferze wojskowej (szerzej: Longhurst 2004, Crawford 2007, Miskimmon 2007, Deahnhardt 2011, Würzer 2013, Helwig 2016). Jeśli Francja nie znalazłaby odpowiedniego partnera do rozwoju WPBiO UE, skutkiem może być jeszcze większe przesunięcie ciężaru zapewnienia bezpieczeństwa w Europie na NATO.

Zjednoczone Królestwo zapewne jeszcze bardziej skoncentruje się na rozwijaniu „specjalnych relacji” ze Stanami Zjednoczonymi (szerzej: Hollowell 2001, Riddell 2003, Dumbrell 2006, Arnold 2014), współpracy w ramach NATO oraz na samodzielnych działaniach na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa. W jaki sposób wyjście Wielkiej Brytanii z UE wpłynie na stosunki tego państwa z USA? Dla administracji amerykańskiej Zjednoczone Królestwo było ważnym partnerem także ze względu na to, że było członkiem UE. Po opuszczeniu tej organizacji USA mogą uznać, że należy zacieśnić współpracę z innymi znaczącymi politycznie i militarnie państwami UE, co może osłabić relacje ze Wielką Brytanią. Pod tym względem więc Zjednoczone Królestwo może potencjalnie stracić, a sposobem na to, aby te straty były jak najmniejsze, może być dążenie do jak najbliższego i autentycznego zaangażowania we współpracę z UE w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony.

Zjednoczone Królestwo to państwo, które korzystało z największej liczby wyłączeń spod *acquis communautaire* UE, było z nią najluźniej związane i które ciągle podkreślało, że najważniejszą organizacją obronną jest NATO, a rolę WPBiO UE widziało jako uzupełniającą dla Sojuszu Północnoatlantyckiego. Zatem teoretycznie Brexit oznaczać będzie większą spójność UE. Może to być czynnikiem ułatwiającym rozwój WPBiO UE pod warunkiem jednak, że pozostałe państwa będą mieć taką wolę – decyzja Rady UE z 11 grudnia 2017 roku o ustanowieniu stałej współpracy strukturalnej, w której uczestniczy 25 państw UE (Decyzja Rady (WPZiB) 2017/2315), może być tego sygnałem – a wyraźnie mniejszy potencjał militarny nie okaże się przeszkodą.

Należy zaznaczyć, że nawet gdy Zjednoczone Królestwo znajdzie się poza UE, konieczne będzie wypracowanie jakiejś formy współpracy pomiędzy tymi dwoma stronami także w sferze bezpieczeństwa i obrony. Obaj partnerzy mają interes w tym, aby współpracować w takich obszarach polityki bezpieczeństwa jak np. realizacja misji cywilnych i wojskowych na świecie, walka z terroryzmem, cyberbezpieczeństwo, zwalczanie przestępczości transgranicznej, współpraca przemysłów obronnych. Forma prawna i charakter tej współpracy oczywiście będą mieć wpływ na politykę bezpieczeństwa i obrony Unii. Przyszła współpraca UE – Wielka Brytania będzie słabiej zinstytucjonalizowana niż dotychczas – nie będzie bowiem tych ram prawnych UE, które dotychczas służyły za podstawę współpracy.

Brexit oznaczać będzie, że Zjednoczone Królestwo utraci wpływ na funkcjonowanie WPBiO UE, tzn. na podejmowane w jej ramach decyzje. Dla obu stron ko-

nieczne będzie wypracowanie jednak skutecznego mechanizmu formalnej współpracy na etapie planowania działań – jeśli tak się nie stanie i Wielka Brytania nie będzie mieć na to żadnego wpływu, to może nie chcieć się angażować w takie działania. Możliwe sposoby uregulowania przyszłych relacji UE – Zjednoczone Królestwo dotyczących bezpieczeństwa i obrony to obecne ramy prawne i instytucjonalne WPBiO UE albo umowa przyjęta w trybie art. 218 TFUE. Inna możliwość to oczywiście współpraca poprzez NATO.

Wypracowanie nowych podstaw prawnych oraz zastosowanie ich w praktyce będzie wymagało czasu. Globalna strategia UE w zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa z 2016 (Europejska Służba Działań Zewnętrznych 2016) nie uwzględnia jeszcze wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii. 12 września 2017 roku rząd Wielkiej Brytanii przedstawił dokument zawierający wizję tego państwa w zakresie przyszłych relacji z UE w dziedzinie polityki zagranicznej, bezpieczeństwa, obrony i rozwoju. Jednak zdecydowanie większa część tego dokumentu to opis przeszłości i stanu obecnego, a nie tego, jak zdaniem rządu brytyjskiego powinny wyglądać relacje UE – Zjednoczone Królestwo w przyszłości, po Brexicie. Stwierdzono w nim m.in., że Wielka Brytania po wyjściu z UE pozostanie zaangażowanym partnerem i sojusznikiem Unii nie tylko ze względu na wspólne zagrożenia czy interesy, ale ze względu na wspólne wartości. Zadeklarowano także m.in. wolę użycia potencjału wojskowego Zjednoczonego Królestwa w misjach wojskowych UE podejmowanych w ramach WPBiO oraz w zakresie rozwoju przemysłu obronnego obu stron. Rząd brytyjski chciałby też, aby przyszłe partnerstwo Unii ze Zjednoczonym Królestwem było „głębsze niż z jakimkolwiek innym państwem trzecim” (HM Government 2017: s. 18).

Tomasz Kubin – doktor habilitowany, adiunkt, kierownik Zakładu Stosunków Międzynarodowych, Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Uniwersytet Śląski w Katowicach. Zainteresowania naukowe: stosunki międzynarodowe, szczególnie integracja europejska – przede wszystkim takie zagadnienia jak: system instytucjonalny Unii Europejskiej, Polska w UE, unia gospodarcza i walutowa, stosunki zewnętrzne i polityka bezpieczeństwa UE, zróżnicowanie integracji w UE.

Adres e-mail: tomasz.kubin@us.edu.pl

Tomasz Kubin – habilitated doctor, an assistant professor and the head of the Unit of International Relations, Institute of Political Sciences and Journalism, University of Silesia in Katowice, Poland. Fields of scientific interest: international relations, especially European integration and such problems as: EU institutional system, Poland in the EU, Economic and Monetary Union, EU external relations and security policy, differentiated integration in the EU.

Email: tomasz.kubin@us.edu.pl

Bibliografia

- ARNOLD Guy (2014), *America and Britain: Was There Ever a Special Relationship?*, London.
- BEVIR Mark, DADDOW Oliver, SCHNAPPER Pauline (2015), *Introduction. Interpreting British European Policy*, „Journal of Common Market Studies”, vol. 53, no 1.
- COUNCIL DECISION 2004/197/CFSP of 23 February 2004 establishing a mechanism to administer the financing of the common costs of European Union operations having military or defence implications, O.J. EU L 63 z 28.02.2004.
- CRAWFORD Beverly (2007), *Power and German Foreign Policy. Embedded Hegemony in Europe*, Basingstoke-London.
- DAEHNHARDT Patricia (2011), *Germany in the European Union*, w: Reuben Wong, Christopher Hill (eds.), *National and European Foreign Policies: towards Europeanization?*, London-New York.
- DECLARATION ON STRENGTHENING EUROPEAN COOPERATION IN SECURITY AND DEFENCE (2003), Le Touquet, 4 February 2003, http://www.defense-aerospace.com/article-view/verbatim/16026/new-french_uk-defense-initiative.html (28.12.2017).
- DECYZJA RADY (WPZiB) 2015/1835 z dnia 12 października 2015 r. określająca statut, siedzibę i zasady funkcjonowania Europejskiej Agencji Obrony (wersja przekształcona), Dz. Urz. UE L 266 z 13.10.2015.
- DECYZJA RADY (WPZiB) 2017/2315 z dnia 11 grudnia 2017 r. w sprawie ustanowienia stałej współpracy strukturalnej (PESCO) oraz ustalenia listy uczestniczących w niej państw członkowskich, Dz. Urz. UE L 331 z 14.12.2017.
- DECYZJA RADY (WPZiB) 2015/528 z dnia 27 marca 2015 r. ustanawiająca mechanizm zarządzania finansowaniem wspólnych kosztów operacji Unii Europejskiej mających wpływ na kwestie wojskowe lub obronne (ATHENA) oraz uchylającą decyzję 2011/871/WPZiB, Dz. Urz. UE L 84 z 28.03.2015.
- DUMBRELL John (2006), *A special relationship: Anglo-American relations from the cold war to Iraq*, Basingstoke-New York.
- EUROPEAN COMMISSION (2017), *Statement by the European Council (Art. 50) on the UK notification*. Statement 17/793. http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-17-793_en.htm?locale=en (29.03.2017).
- EUROPEAN COUNCIL (1999a), Cologne European Council 3-4 June 1999. Presidency Conclusions, <http://www.consilium.europa.eu/media/21070/57886.pdf> (20.12.2017).

- EUROPEAN COUNCIL (1999b), Helsinki European Council 10-11 December 1999. Presidency Conclusions. <http://www.consilium.europa.eu/media/21046/helsinki-european-council-presidency-conclusions.pdf> (20.12.2017).
- EUROPEAN UNION EXTERNAL ACTION https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/430/Military%20and%20civilian%20missions%20and%20operations (17.02.2018).
- EUROPEAN UNION INSTITUTE FOR SECURITY STUDIES (2004), *European Defence. A proposal for a White Paper. Report of an independent Task Force*, Paris.
- EUROPEAN UNION INSTITUTE FOR SECURITY STUDIES (2017), *Yearbook of European Security*, <https://www.iss.europa.eu/content/euiss-yearbook-european-security-2017> (28.12.2017).
- EUROPEJSKA SŁUŻBA DZIAŁAŃ ZEWNĘTRZNYCH (2016), *Wspólna wizja, wspólne działanie: Silniejsza Europa. Globalna strategia na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_pl_version.pdf (30.12.2017).
- FRANCO-BRITISH SUMMIT (2003), London, 23 November 2003, *Strengthening European Cooperation in Security and Defence*, <http://ec.europa.eu/doric/file-Download.do;jsessionid=lBpNTk1G52mDpQsILFk2vY9Y79K2QKDZ8MrMj1GGjysBzzJ7cLbc!-750017855?docId=125359&cardId=125359> (20.12.2017).
- GLOBAL FIRE POWER (WWW), <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (20.12.2017).
- GOŁEMBSKI Franciszek (1998), *Tradycje polityki Wielkiej Brytanii a koncepcje integracji europejskiej: Wielka Brytania jako partner państw europejskich*, w: Jerzy Kranz, Janusz Reiter (red.), *Drogi do Europy*, Warszawa.
- HELWIG Niklas (ed.) (2016), *Europe's New Political Engine. Germany's role in the EU's foreign and security policy*, Helsinki.
- HERLOF Gunilla (2006), *The EU as a Global Actor*, w: Bo Huldt, Mika Kerttunen, Jan Mörtberg, Ylva Ericsson (eds.), *European Security and Defence Policy*, Vällingby.
- HM Government (2015), *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom*, November 2015, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf (28.12.2017).
- HM Government (2017), *Foreign policy, defence and development: A future partnership paper*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/

- file/643924/Foreign_policy__defence_and_development_paper.pdf (27.12.2017).
- HOFFMANN Stanley (2000), *Towards a Common European Foreign and Security Policy?*, „Journal of Common Market Studies”, vol. 38, no. 2.
- HOLLOWELL Jonathan (ed.) (2001), *Twentieth-Century Anglo-American Relations*, Basingstoke-New York .
- HOWORTH Jolyon (2005), *From Security to Defence: the Evolution of the CFSP*, w: Christopher Hill, Michael Smith (eds.), *International Relations and the European Union*, Oxford.
- JEPPSSON Tommy, KERTTUNEN Mika, KOIVULA Tommi (2006), *EU Battle Groups*, w: Bo Hultdt, Mika Kerttunen, Jan Mörtberg, Ylva Ericsson (eds.), *European Security and Defence Policy*, Vällingby.
- JESIEN Leszek (1998), *Euroscptyczna Brytania*, w: Jerzy Kranz, Janusz Reiter (red.), *Drogi do Europy*, Warszawa.
- JOINT DECLARATION ON EUROPEAN DEFENCE (1998), Joint Declaration issued at the British-French Summit (St. Malo, 4 December 1998), https://www.cvce.eu/obj/franco_british_st_malo_declaration_4_december_1998-en-f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f.html (28.12.2017).
- KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH, Dz. U. 1947, nr 23, poz. 91.
- LANCASTER HOUSE AGREEMENT (2010a), *Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic for Defence and Security Co-operation*, London, 2 November 2010. Treaty Series No. 36 (2011), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238153/8174.pdf (20.12.2017).
- LANCASTER HOUSE AGREEMENT (2010b), *Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic relating to Joint Radiographic/Hydrodynamics Facilities*, London, 2 November 2010. Treaty Series No. 15 (2012). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238226/8289.pdf (20.12.2017).
- LINDLEY-FRENCH Julian (2006), *The British View of the European Security and Defence Policy*, w: Bo Hultdt, Mika Kerttunen, Jan Mörtberg, Ylva Ericsson (eds.), *European Security and Defence Policy*, Vällingby.
- LONGHURST Kerry Anne (2004), *Germany and the Use of Force*, Manchester.
- MINISTRY OF DEFENCE (2016a), *UK nuclear deterrent: the facts*, <https://www.gov.uk/government/collections/uk-nuclear-deterrence-the-facts> (29.12.2017).

- MINISTRY OF DEFENCE (2016b), *UK Nuclear Deterrent Factsheet*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/510878/Fact_sheet-nuclear_deterrent_FINAL_v15.pdf (29.12.2017).
- MINISTRY OF DEFENCE (2017a), *Annual Report and Accounts 2016-2017*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/629769/MoD_AR16-17_gov_Web-Optimised.pdf (29.12.2017).
- MINISTRY OF DEFENCE (2017b), *UK Armed Forces Equipment and Formations 2017*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/625192/UK_Armed_Forces_Equipment_and_Formations_2017.pdf (30.12.2017).
- MINISTRY OF DEFENCE (2017c), *UK Defence in Numbers*, September 2017, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/652915/UK_Defence_in_Numbers_2017_-_Update_17_Oct.pdf (25.12.2017).
- MISKIMMON Alister (2007), *Germany and the Common Foreign and Security Policy of the European Union. Between Europeanization and National Adaptation*, Basingstoke-London.
- RADA EUROPEJSKA (2016), *Posiedzenie Rady Europejskiej 18-19 lutego 2016 r. Konkluzje. EUCO 1/16 Bruksela*, 19 lutego 2016, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2016-INIT/pl/pdf> (25.07.2017).
- RIDDELL Peter (2003), *Hug them Close: Blair, Clinton, Bush and the 'Special Relationship'*, Michigan.
- SALMON Trevor (2006), *'United in its Diversity' (or Disunited in Adversary): That is the Question for the European Union and the European Security and Defence Policy*, w: Norrie MacQueen, Trine Flockhart (eds.), *European Security after Iraq*, Leiden-Boston.
- SŁOMCZYŃSKA Irma (2008), *The EU Battlegroups. A Key Concept for ESDP*, w: Leszek Jesień (eds.), *European Union Policies in the Making*, Kraków.
- STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE INSTITUTE (WWW), <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (30.12.2017).
- TERRIFF Terry (2006), *Fear and Loathing in NATO: The Atlantic Alliance after the Crisis over Iraq*, w: Norrie MacQueen, Trine Flockhart (eds.), *European Security after Iraq*, Leiden-Boston.
- WÜRZER Cristian (2013), *A German Vision of CSDP: „It's Taking Part That Counts”*, w: Federico Santopinto, Megan Price (eds.), *National Visions of EU Defence Policy: Common Denominators and Misunderstandings*, Brussels.

ZIĘBA Ryszard (2004), *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje - struktury - funkcjonowanie*, Warszawa.

ZIĘBA Ryszard (2007), *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa.